

פסח מצרים ופסח דורות - קריאה ישירה בפרק י"ב בספר שמות

אליעזר דניאל יסלזון

א. מבוא

חג הפסח משופע במצוות. עיון בספר החינוך מורה שקשורות לחג הפסח 25 מצוות. מתוך כל אלה 16 מצוות נלמדות מפרשת בא בפרק י"ב.¹ נושא של הפרק הוא תאור השבועיים האחרונים של בני ישראל במצרים, ובעיקר תאורו של הלילה האחרון במצרים. בראש החודש פונה הקב"ה למשה ולאהרון ומצווה עליהם את מצוות החודש הזה לכם, ואת כל ההלכות הקשורות לליל היציאה בי"ד בערב אור לט"ו בניסן. בלילה הזה הקריבו בני ישראל את קרבן הפסח, ובמקביל עבר הקב"ה ונגף את כל בכורי מצרים.²

ב. קריאה ישירה ומדרשי ההלכה

רשב"ם בפתיחה לפרשת משפטים מעמיד אותנו על המתח הקיים בין צורת הלימוד של הפרשה על פי הפשט, לבין הלימוד על פי מדרש ההלכה. וכך כתב רשב"ם, שמות פרק כ"א, (א) ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אעפ"י שהם עיקר, כמו שפירשתי בבראשית כי מיותר המקראות נשמעין ההגדות וההלכות. ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל, ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי. ואפרש הדין וההלכות לפי דרך ארץ. ואעפ"כ ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה:

רשב"ם נוקט בדרך של הפרדה. הוא מפרש על פי פשט הדברים, ונותן לדורשי המדרש ללמוד במקביל כדרכם.

בפרק י"ב משלבת התורה בין שלושה נושאים הקשורים לפסח. [1] פירוט המצוות של פסח

מצרים, [2] סיפור ליל מכת בכורות הוא ליל היציאה ממצרים, [3] פירוט המצוות של פסח דורות. קטעי הסיפור שבפרשה מנוסחים בצורה ברורה ומוגדרת. לעומת זאת הציוויים המתייחסים לפסח מצרים ולפסח דורות משולבים בצורה שכמעט אינה מאפשרת להבחין ביניהם, והלומד תמה כיצד קבעו חכמים איזה מצוות שייכות למצרים ואיזה נמסרו לדורות.

דברי רשב"ם מתחילת פרשת משפטים שהובאו לעיל, מתאימים מאוד גם לפרק שלנו. המצוות הרבות ומדרשי ההלכה הנלמדים מהפרק, מקשים על לימוד הפשט ועל קריאתו הישירה של הפרק.

ג. המשנה על פסח מצרים

נראה שכבר חכמי המשנה הבחינו בערפול המסתיר את האבחנה המדויקת שבין מצוות פסח מצרים, לציווי פסח דורות. במסכת פסחים החל מפרק ה' ועד לפרק ח' דנה המשנה בהלכות הקרבת קרבן הפסח. בפרק ט' עוסקת המשנה בהלכות פסח שני. ללא כל קשר עם ההלכות האחרות שבפרק, מפרטת המשנה במשנה ה' את ההבדלים שבין פסח מצרים לפסח דורות. המשנה מזכירה ארבעה הבדלים, וזה לשונה,

מה בין פסח מצרים לפסח דורות? [1] פסח מצרים מקחו מבעשור [2] וטעון הזאה באגודת אזוב על המשקוף ועל שתי מזוזות [3] ונאכל בחפזון [4] בלילה אחד ופסח דורות נוהג כל שבעה.

למשנה זו אין לכאורה כל חשיבות הלכתית. המסכת מפרטת את כל ההלכות של פסח דורות שרלבנטיים לזמן המקדש ולזמננו, ואין מקום לכאורה לפרט את

לכאורה, שהרי מתחילת ספר שמות מצויים אנו במצרים. לכן טוען רשב"ם שהביטוי בארץ מצרים מציין את תאור מקום נתינת המצוות, כפי שנוהגת התורה בפתיחה של כל קבוצת מצוות הניתנות למשה ובני ישראל. וכך כתב, (א) בארץ מצרים לאמר החדש הזה וגו' - לפי שפרשה של מצוות [היא] הוצרך לפרש שמצוות הללו נצטוו במצרים, אבל שאר מצוות יש מהם בהר סיני ויש מהם באהל מועד ויש מהם בערבות מואב:

¹ 16 מצוות הקשורות בפסח נלמדות מפרשת בא, 2 בפרשת אמור (שביתה בא' ובז' של פסח), 4 בפרשת בהעלותך (פסח שני), 3 בפרשת ראה (מקום ההקרבה וזמנה לפני חצות).

רש"י ציין בפירושו הראשון לספר בראשית שהיה ראוי להתחיל התורה עם פרק י"ב בספר שמות. אמירה זו נובעת בוודאי מריבוי המצוות שבפרק זה.

² ריבוי המצוות בפרק זה, ח"ב על פי רשב"ם להשמיע בפסוק הראשון שהן ניתנו במצרים. (א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לֵאמֹר: זֶה פֶּרֶט מִיֹּתֵר

ההלכות של פסח מצרים, שאבותינו התחייבו בהם פעם אחת בלבד. נראה שהמשנה מפרטת את ההבדלים כדי לוודא שהלומדים את פרק י"ב שבספר שמות, ידעו מראש מה ההבדלים שבין פסח מצרים לפסח דורות וכך יצליחו לנתב את דרכם בלימוד הפרק. זאת מאחר והלימוד הישיר של הפרק, מראה שהלכותיו שזורות אלה באלה, ולא ניתן להבחין בין ציווי פסח מצרים לציווי פסח דורות.

ד. קראה ישירה של הציווי של הקב"ה למשה (פסוקים א'-כ')

פרק י"ב כולל את מסירת הציוויים למשה רבנו, ולאחר מכן החל בפסוק כ"א משה מעביר את הדברים לעם. הציווי של הקב"ה למשה בחלקו הראשון של הפרק, מתבאר מתוך הכתובים עצמם. הציווי כולל ארבעה פרטים של מצוות, ומשולב בו חלק חמישי ובו תאור מעשיו של הקב"ה בלילה הזה.

1. הפתיח

(א) ויאמר ה' אל-משה ואל-אהרן בארץ מצרים לאמר: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה:

2. לקיחת השה וארגון החבורה

אחרי הפתיח מצווה הקב"ה על לקיחת השה בעשור לחודש, וארגון החבורה הנמנית יחדיו לצורך אכילת הקרבן.

(ג) דברו אל-כל-עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית-אבת שה לבית: (ד) ואם-ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל-ביתו במקסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על-השה: (ה) שה תמים זכר בן-שנה יהיה לכם מן-הכבשים ומן-העזים תקחו:

3. שחיטה הזאת הדם ואכילת הקרבן

מכאן עובר הקב"ה לצוות על פרטי ההקרבה והאכילה, הכוללת גם את ההזאה על המשקוף והמזוזות.

(ו) והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת-ישראל בין הערבים: (ז) ולקחו מן-הדם ונתנו על-שתי המזוזות ועל-המשקוף על הבתים אשר-יאכלו אתו בהם: (ח) ואכלו את-הבשר בלילה הזה צלי-אש ומצות על-מרים יאכלו: (ט) אל-תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם-צלי-אש ראשו על-כרעיו ועל-קרבו: (י) ולא-תותרו ממנו עד-בקר והנותר ממנו עד-בקר באש תשרפו: (יא) וככה תאכלו אתו

מתניכם חגרים געליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא לה':

4. תאור מעשה הקב"ה בלילה הזה

לאחר תום הציוויים העוסקים בהקרבת הקרבן, מתאר הקב"ה את מכת הבכורות עצמה.

(יב) ועברתי בארץ-מצרים בלילה הזה והייתי כל-בכור בארץ מצרים מאדם ועד-בהמה ובכל-אליהי מצרים אעשה שפטים אני ה': (יג) והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את-הדם ופסחתי עליכם ולא-יהיה בכם נגף למשחית בהפתי בארץ מצרים:

5. הציווי לדורות-חג שבעה ימים

לאחר הציווי של פסח מצריים ניתן הציווי של פסח דורות, הכולל איסור אכילת חמץ במשך שבעה ימים.

(יד) והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג לה' לדורותיכם חקת עולם תחגוהו: (טו) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כיו כל-אכל חמץ ונקרטה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד-יום השביעי: (טז) וביום הראשון מקרא-קדש וביום השביעי מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכה לא-יעשה בהם אך אשר יאכל לכל-נפש הוא לבד יעשה לכם: (יז) ושמרתם את-המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את-צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את-היום הזה לדורותיכם חקת עולם: (יח) בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: (יט) שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כיו כל-אכל מחמץ ונקרטה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: (כ) כל-מחמץ לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: פ

ה. הקושי שבציווי של משה לישראל

לעומת הסדר והבהירות בציווי של הקב"ה למשה שבפסוקים א'-כ' שלעיל, מעורפלים דבריו של משה אל העם בחלקו השני של הפרק. נדגים זאת מתוך עיון בדברי משה אל העם החל מפסוק כ"א. לאחר קבלת הציווי מאת הקב"ה (קטעים 1, 2, 3 ו 4 לעיל), משה מוסר את הדברים לעם בקצרה. פסוקים כ"א-כ"ג מתארים אפוא את הציווי לקחת את השה, לשוחטו ולהזות את דמו, וכן את עשייתו של הקב"ה הנוגף את בכורות מצרים ופוסח על בתי ישראל.

1. הקרבת הקרבן מצד ישראל ונגיפת מצרים על ידי הקב"ה

(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכְּנוֹ וְקָחוּ לָכֶם צֶאֱן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסֶחַ: (כב) וּלְקַחְתֶּם אֲגָדַת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר־בַּסֶּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר: (כג) וְעָבַר ה' לַנֶּגֶף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַפֶּסַח ה' עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחָתִית לָבֹא אֶל־בְּתֵיכֶם לַנֶּגֶף:

2. ציווי לדורות והציות של בני ישראל במצרים

בפסוקים כ"ד-כ"ז, עובר משה לתאר את הציווי לדורות, תוך הדגשת שאלת הבנים 'מה העבודה הזאת לכם', ותשובת ההורים בהתאם. הקטע מסיים בתאור היענותם של בני ישראל לציווי של משה בפסוק כ"ח.

(כד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדְּבָר הַזֶּה לְחֻק־לָךְ וּלְבְנֵיךָ עַד־עוֹלָם: (כה) וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַעֲבָדָה הַזֹּאת: (כו) וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מַה הָעֲבָדָה הַזֹּאת לָכֶם: (כז) וְאַמַּרְתֶּם זָבַח־פֶּסַח הוּא לָה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בְּתֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: (כח) וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּן עֶשְׂוֹ: ס

הקריאה הישירה של קטע 2 (פסוקים כ"ד-כ"ח) הכוללת את הציווי לדורות ואת שאלת הבנים, מורה שיש לשוב על כל האמור בקטע 1 (פסוקים כ"א-כ"ג) גם בפסח דורות. יש לשמור לדורות על ההקרבה וההזאה המתוארים בפסוק כ"ה כעבודה הזאת, ויש לענות לבנים השואלים בפשטות מה העבודה הזאת לכם בפסוק כ"ו. שאלת הבנים מתייחסת לשחיטת הקרבן ולהזאת דמיו על המשקוף ועל המזוזות. נמצא שמשה מצווה את העם לקיים את מצוות פסח מצרים, כולל ההזאה על המשקוף והמזוזות, גם בדורות הבאים, ובפרט לאחר ירושת ארץ כנען. כל זאת בניגוד מוחלט לדברי המשנה במסכת פסחים שצוטטו לעיל.

ו. עמדת הפרשנים הקלסיים

בעיה זו לא נתעלמה מעינים של הפרשנים הקלסיים. הם הבינו שמצוות פסח מצרים ומצוות פסח דורות משולבים אלה באלה, והם התמודדו עם הקשיים שנבעו מכך. נביא דבריהם של שלושה מהם.

1. רמב"ן

רמב"ן מתייחס למצווה להזות את הדם, שעל פי המשנה נהגה רק בפסח מצרים, ואילו על פי הקריאה הפשוטה נהגה גם לדורות. רמב"ן נאלץ לפרש שלעיתים הפסוק מתכוון למה שנכתב כמה פסוקים קודם לכן, ולא דווקא לפסוק הקודם ממש. וכך כתב על אתר,

(כד) ושמרתם את הדבר הזה - הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה (בפסוק כא) ושחטו הפסח ואם הוא רחוק (למרות שנכתב הרבה לפני כן), לא מתן הדמים הסמוך לו. כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך, כמו שאמר (בפסוק כג) ועבר ה' וראה את הדם וגו', וכן ושמרתם את העבודה הזאת (פסוק כה), המתייחס לזבח פסח.

דברי הרמב"ן קשים להבנה משתי סיבות. [1] הייחוס של פסוק כ"ד לפסוק כ"א על פי הכלל של 'ואם הוא רחוק', קשה מבחינה תחבירית. [2] רמב"ן בורר לו בצורה מעט מלאכותית את נושאי השמירה לדורות, בהתאם לקביעת חכמים. פסוקים כ"א וכ"ב מזכירים ארבע מצוות עוקבות; לקיחה, שחיטה, הזאת הדם על המשקוף והישארות בבית. על פי רמב"ן הציווי בפסוק כ"ד לשמור את המצוות לדורות חל רק על אחת מהמצוות המוזכרות, דהיינו רק על השחיטה.

2. חזקוני

חזקוני בדומה לרמב"ן, מנסה לשייך את שאלת הבנים על מהותה של העבודה הזאת, דווקא להקרבת הפסח עצמה. לדעת חזקוני שאלת הבנים מה העבודה הזאת, מתאימה לארוע חריג כמו למשל הזאת הדמים על המשקוף והמזוזות. אין השאלה מתאימה כלל להקרבה של פסח דורות בבית המקדש, שהרי קרבים שם קרבנות רבים בכל יום. מאידך לא יתכן לפרש שההזאה היא המעוררת את שאלת הבנים, שהרי על פי חכמים ההזאה לא נהגה בפסח דורות. לכן מוצא חזקוני שבקרבת הפסח יש ייחוד אחר המצדיק ומעורר את שאלת הבנים. קרבנות מיוחדים במקדש כמו העומר ושתי הלחם קשורים תמיד לארוע חקלאי. בקרבן הפסח מובא קרבן ללא קשר לארוע טבעי או חקלאי בכלל. בנוסף מצוין חזקוני שאכילת הבשר בצורה בלעדית של צלי אש, חריגה מצורת הבישול החופשית של הקרבנות האחרים. לכן סבור חזקוני שתמיהת הבנים מבוססת על פרטי הקרבן המוכרים להם,

כלומר הפרטים המחריגים את הפסח מהקרבת האחרים. ואלה דבריו, (כו) מה העבודה הזאת לכם. שאר עבודות הולכות אחר העתים. עומר בט"ז ניסן לפי שהוא עת קציר שעורים, שתי הלחם בשהה בסיון לפי שהוא עת קציר חטים, ד' מינים שבלולב שהוא עת אסיפת פירות, אבל עבודה זו שבי"ד בניסן מה טיבה? ואמרתם זבח פסח וגו'. ד"א מה העבדה הזאת לכם שנאכלת עלי שהרי אין שאר בשר קדש נאכל עלי.

3. רבי עובדיה ספורנו

בדרך דומה נוקט גם רע"ס. הוא מוצא בהקרבת פסח דורות שוני עקרוני מהקרבת הרגילים, הנובע מזמן ההקרבה המיוחד של קרבן הפסח. כל הקרבת בושן ובמקדש, מוקרבים תמיד בין הקרבת תמיד של שחר להקרבת תמיד של בין הערביים. קרבן הפסח חריג כשהוא מוקרב לאחר תמיד של בין הערביים. תמיהת הבנים מבוססת על זמן ההקרבה החריג הזה. וכך כתב, (כו) מה העבודה הזאת לכם. שאינה ביום מקרא קדש כשאר הקרבתות, ולא תוך זמן שאר הקרבתות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערביים, ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבתות צבור:

כמו רמב"ן לעיל, כך גם חזקוני ורבי עובדיה ספורנו מסבירים את הפרק על בסיס חלוקת המשנה בין הלכות פסח מצרים להלכות פסח דורות. חזקוני כמו גם רבי עובדיה ספורנו טוענים ששאלת הבנים נובעת מהכרתם את פרטי הקרבת הפסח, ובעיקר את הפרטים ההלכתיים המחריגים את הפסח משאר הקרבתות. הבעיה היא שאין כל זכר לכך בלשון הפסוק, ולא כך עולה מהקריאה הישירה והפשטנית של הפרק.

ז. הסיום הכפול של פרק י"ב

בעיה פרשנית נוספת עולה מהעיון בסיומו של פרק י"ב. החל מפסוק ל"ז מתוארת יציאת בני ישראל ממצרים. הקטע מסתיים בהערה היסטורית (פסוק מ"ב), המונה את מספר שנות גלות מצרים ומתארת את יציאת צבאות ה' ממצרים, ואת החובה לשמור את זכרון ליל היציאה לדורות. סיום הסיפור מודגש גם על ידי ההפסקה הפתוחה שלאחריו. ואלה דברי הסיכום,

(לז) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס סְנֵתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף: (לח) וְגַם־עָרַב רַב עָלָה

אתם וְצֵאן וּבְקֹר מִקִּנְיָה כְּבַד מֵאֹד: (לט) וַיֵּאָפוּ אֶת־הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מֵצוֹת כִּי לֹא חִמְץ כִּי־גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם־צָדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם: (מ) וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: (מא) וַיְהִי מִקֶּץ הַיָּזִים יָצְאוּ כָל־צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (מב) לֵיל שְׁמֵרַיִם הוּא לָה' לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לָה' שְׁמֵרַיִם לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: פ

למרות שהקטע מסתיים עם הצהרה היסטורית, הפסוק העוקב (פסוק מ"ג) מתחיל להשמיע מצוות נוספות של חג הפסח. הפסוק מתאר דיבור חדש המופנה למשה ולאהרון. הקטע החדש מפרט את החייבים להשתתף בהבאת קרבן הפסח, שהם למעשה כל העם כולל האזרח והגר. הקטע החדש מחריג מהבאת הקרבן את מי שלא נימול. הקטע גם מזכיר איסור נוסף שלא נמסר קודם לכן, שלא לשבור עצם מעצמות הקרבן. לאחר סיום הקטע, מופיע סיכום היסטורי נוסף בפסוק נ"א.

(מג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן חֲקַת הַפֶּסַח כָּל־בְּנֵי־נֹכַח לֹא־יֹאכְלוּ בּוֹ: (מד) וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת־כֶּסֶף וּמִלְתָּה אֹתוֹ אֲזַיֵּאכְלוּ בּוֹ: (מה) תוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא־יֹאכְלוּ בּוֹ: (מו) בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ־בּוֹ: (מז) כָּל־עֵבֶד יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: (מח) וְכִי־יִגְדֹר אֶתְךָ גֵר וְעָשָׂה פֶסַח לָה' הַמֹּזֵל לוֹ כֹּל־זָכָר וְאַל יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עֶבֶד לֹא־יֹאכְלוּ בּוֹ: (מט) תוֹרָה אֹתָהּ יְהִי לְאֶזְרַח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם: (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כִּן עָשׂוּ: ס (נא) וַיְהִי בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא ה' אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאָתָם: פ

כיצד יש להבין את הוספת הקטע האחרון לפרק י"ב, ומדוע נוסף הקטע במעין הדבקה מלאכותית.

ח. סיכום ביניים

הוצגו שני קשיים העולים מקריאה ישירה של פרק י"ב.

1. האבחנה בין פסח מצרים לפסח דורות מפורטת במשנה במסכת פסחים. פשט הפסוקים לא מבטא את האבחנה הזאת. הפרשנים הקלסיים הציעו פירושים מעט דחוקים, כדי ליישב את פסוקי פרק י"ב עם הציווי לקיים את פסח דורות בצורה שונה מאשר את פסח מצרים.

2. שני קטעי סיום מופיעים בסוף הפרק, ויש לברר מדוע נוצרה כפילות זו. הסיום הראשון מופיע בפסוקים מ"א-מ"ב, (מא) וְהָיָה מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְהָיָה בְעֶצְמָם הַיּוֹם הַזֶּה יִצְאֻוּ כָל־צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (מב) לֵיל שְׁמֵרַיִם הוּא לַה' הַלּוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַה' שְׁמֵרַיִם לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: פ

לאחר סיום זה מופיע קטע נוסף שכאילו הודבק למקומו בצורה מלאכותית. בסיום הקטע מופיע שוב פסוק של סיום. (נא) וְהָיָה בְעֶצְמָם הַיּוֹם הַזֶּה הַלּוֹצִיאֵ ה' אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־צְבָאוֹתָם: פ

ט. ההתפתחות במצוות הפסח במקביל להתפתחות בהלכות בשר תאווה

הרב דוד צבי (רד"ץ) הופמן, הלוחם הגדול בבקורת המקרא, נדרש לעסוק בציווי הפסח המפורטים בפרשת ראה (דברים ט"ז).³ ציווי הפסח בפרשת ראה דורשים הקרבת הקרבן בבית המקדש. מבקרי המקרא ראו בסתירה שבין הציווי בפרשת בא להקריב את הקרבן בבית, לבין הציווי בפרשת ראה להקריב את הקרבן בבית המקדש, הוכחה חשובה לתורת התעודות. לשיטתם הציווי בפרשת בא הועתק מהמקור הכהני (P), המטפח את עבודת הקרבנות. הציווי בפרשת ראה הועתק מהמקור הדברימי (D), הקורא לריכוז העבודה בבית המקדש. לעומת המקור הכהני הקדום, נכתבה

³ וכך נמסרו בפרשת ראה ציווי הפסח (דברים ט"ז). (א) שְׁמוֹר אֶת־חֲדָשׁ הָאֲבִיב וְעִשִׂיתָ פֶסַח לַה' אֶל־לֵהֲיִי כִי בְחַדָּשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֶל־לֵהֲיִי מִמִּצְרָיִם לַיְלָה: (ב) וְזָבַחְתָּ פֶסַח לַה' אֶל־לֵהֲיִי צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר ה' לְשֹׁכְנֵי שְׁמוֹ שָׁם: (ג) לֹא־תֹאכְלוּ עִלּוּ תִמְץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכְלֵוּ עִלּוּ מֵאוֹת לָחֶם עֲנִי כִי בַחֲפוּזִן יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לִמְעַן תִּזְכָּר אֶת־יוֹם יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: (ד) וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שֶׂאֵר כָּל־גְּבֻלָּה שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יֵלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בְּעֶרְבַּיִם הַיּוֹם הַרְאִשׁוֹן לְבָקָר: (ה) לֹא תֹאכַל לְזָבַח אֶת־הַפֶּסַח בְּאֶתֶד שְׂעִירֶיךָ אֲשֶׁר־תִּהְיֶה אֶל־לֵהֲיִי נִתֵּן לָךְ: (ו) כִּי אָם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר ה' אֶל־לֵהֲיִי לְשֹׁכְנֵי שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בְּעֶרְבַּיִם כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד יֵצֵאתָ מִמִּצְרָיִם: (ז) וּבִשְׁלַת וְאָכַלְתָּ בַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֶל־לֵהֲיִי בְּיוֹם הַיְלִיָּה בְּבֹקֵר וְהִלַּכְתָּ לְאֵהֲלִיךְ: (ח) שִׁשֶּׁת יָמִים תֹּאכַל מֵאוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי עֲצַרְתָּ לַה' אֶל־לֵהֲיִי לֹא תַעֲשֶׂה מְלֶאכָה:

⁴ בין שתי הפרשיות קיימים הבדלים נוספים מעבר לשוני במקום ההקרבה הנדרש. בפרשת בא מצווה העם לאכול את הקרבן כצלי אש, ואילו בפרשת ראה נאמר, 'ובשלת ואכלת' סתם. בפרשת בא נאמר שהקרבן יבוא מהכבשים בלבד, ואילו בפרשת ראה מוזכרת האפשרות להביא

התעודה הדברית רק בימי המלכים המאוחרים, והעורך סכמם יחד לתורה אחת.⁴ רד"ץ הופמן, המאמין באחדות התורה כולה, אינו יכול להתכחש לפערים שבין הציווי בפרשת בא, לבין הציווי בפרשת ראה.⁵ הוא מייחס את הפערים שבין שתי הפרשיות, לתמורה שחלה במצוות הפסח בזמן ההליכה במדבר. תמורה זו התבקשה לאחר שחל שינוי מהותי בכל הקשור לאכילת בשר במדבר. לאחר הקמת המשכן נאסר על העם לאכול בשר שלא הוקרב כשלמים במשכן. התורה מדגישה שהאיסור נובע מהחשש שהעם יפנה לאילים ולשעירים וישחט לכבודם בכל מקום. וכך נמסרו הדברים בפרשת אחרי מות, ויקרא פרק י"ז, (א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ... (ג) אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׂוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמִּחְנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמִּחְנֶה: (ד) וְאֵל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הִבִּיאוּ לַהֲקָרִיב קָרְבָן לַה' לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יַחֲשֹׁב לְאִישׁ הַהוּא דָם שִׁפָּךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ:..... (ז) וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לְשִׁעִירִים אֲשֶׁר הֵם זִנִּים אַחֲרֵיהֶם חֲקַת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹאת לָהֶם לְדֹרֹתָם:

ריכוז שחיטת כל הבשר במשכן, גרר אחריו גם את השינוי הנדרש במקום שחיטת קרבן הפסח. כך נוסחה פרשת הפסח שבפרשת ראה, עם ההדגשה שלא להקריב את קרבן הפסח אלא במקדש.⁶

הקרבן מהצאן או מהבקר. רד"ץ הופמן עוסק גם בהבדלים אלה, אבל הם חורגים ממסגרת שעור זה.⁵ דבריו של רד"ץ הופמן פותחים את ספרו שכתב בתחילת המאה העשרים 'ראיות מכריעות כנגד ההיפוטזות של הגרף וולהאוזן'. נראה שרד"ץ הופמן פתח דווקא בסתירה זו, מאחר והיא הובאה על ידי המבקרים כראיה חשובה לשיטתם.

גישת התמורות של רד"ץ הופמן אופיינית לדרכו בהסבר סתירות בין ספר דברים לחומשים שקדמו לו. כמאה שנה לאחר פטירתו שבו תלמידי הרב מרדכי ברויאר ותלמידי ישיבת הקיבוץ הדתי, לטפח את גישת התמורות כשיטה פרשנית. השיטה פורסמה על ידי חזי כהן ואביעד עברון בספרם גישת התמורות, שיצא לאור בשנת תש"פ על ידי ישיבת מעלה גלבוע.

⁶ על סף הכניסה לארץ הותר לשוב ולאכול בשר תאווה בכל מקום, מבלי להביא את הבהמה לבית המקדש כקרבן שלמים. רד"ץ הופמן מדגיש שלמרות היתר בשר תאווה, לא שינתה התורה את הציווי להקריב את קרבן הפסח דווקא במקדש. ההיתר לאכול בשר תאווה מפורט בפרשת ראה, דברים פרק י"ב, (כ) כִּי־יִרְחִיב ה' אֶל־לֵהֲיִי אֶת־גְּבֻלְךָ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְךָ וְאָמַרְתָּ אֵקְלָה בָּשָׂר כִּי־תֵאָנֶה

י. הקריאה הישירה המיוחדת של ציוויי משה לבני ישראל במצרים

אימוץ גישתו של רד"ץ הופמן מאפשרת לנו לקרוא את פרק י"ב שבספר שמות בצורה חדשה. על פי קריאה זו כל הציוויים שנמסרו לבני ישראל במצרים, הן הציוויים שהתייחסו לפסח מצרים והן הציוויים שהתייחסו לפסח דורות, נמסרו לעם לפני התמורה שהעבירה את ההקרבה אל המשכן. כשמשה מצווה על השחיטה בבית ועל הזאת הדם על המשקוף והמזוזות, כוונתו היא לעשות כך במצרים, ולעשות כך בכך שנה ושנה. הדגשים שלו בפסוקים כ"ד-כ"ז מתבררים מאליהם. שמירת חג הפסח לדורות אמורה להחזיר את העם למעמד היציאה המקורי על כל פרטיו. לכן נדרש העם לחקות את העשיה במצרים על כל פרטיה בכל דור ודור. זה המימוש האולטימטיבי של דברי המשנה בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.

(כד) ושמרתם את־הדבר הזה לחק־לך ולבניך עד־עולם: (כה) והיִה כי־תבאו אל־הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את־העבדה הזאת: (כו) והיִה כי־יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: (כז) ואמרתם זבח־פסח הוא לה' אשר פִסח על־בתי בני־ישראל במצרים בנגפו את־מצרים ואת־בתינו הציל ויקד העם וישתחוו:

נמצא שגישת התמורות של רד"ץ הופמן שנועדה לסתור את גישת תורת התעודות, מאפשרת לנו לקרוא בצורה ישירה ברורה ומובנת, את פרק י"ב בספר שמות.

י"א הסיום הכפול של פרק י"ב

נשוב עתה לעסוק בקושי השני, בסיום הכפול של פרק י"ב.

1. ההקבלה בין פרשת בהעלותך לפרשת בא

חג הפסח נחוג גם במדבר בשנה השניה לצאתם ממצרים. מדובר למעשה ב'פסח הדורות' הראשון. גם כאן עדים אנו לתמורה מסוימת, הנובעת כפי הנראה משני צרכים חדשים שהתעוררו בשנה השניה לצאתם ממצרים. [1] הימצאותם של טמאים שאינם יכולים להקריב, [2] הימצאותם של נכרים רבים בקרב המחנה.

נראה שהנוכרים לא חגגו את הפסח הראשון, מאחר והצטרפו לבני ישראל רק עם היציאה הממשית ממצרים. הדברים עולים מתאור היציאה שבפרשת בא בפרק י"ב.

(ז) ויסעו בני־ישראל מרעמסס סִלְתָה קִש־מֵאוֹת אֶלֶף רֶגֶל הַגְּבָרִים לְבַד מִטֶּף: (ח) וְגַם־עָרַב רַב עָלָה אִתָּם וְבָקָר מִקְנֵה כְבֹד מֵאֹד:

משה מצווה על ידי הקב"ה להוסיף ולמסור לעם הלכות נוספות בשנה השניה, המתייחסות לשני הצרכים המיוחדים האלה. הציוויים הנוספים מפורטים בפרשת בהעלותך בפרק ט' שבספר במדבר.

עיון בפרטי הציוויים של פרשת בהעלותך מראה שהם מקבילים לפסוקים האחרונים של פרק י"ב בספר שמות, שיוצרים למעשה את הסיום הכפול של פרק י"ב. בשני המקומות מודגשת החובה לצרף את הגר לאזרח, ולהחיל על שניהם תורה או חוקה אחת. בשני המקומות, ורק בהם, מוזכר האיסור לשבור עצם מעצמות הקרבן בעת האכילה. הטבלה הבאה מראה זאת בבירור.

וזבחתם מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אנת נפשך:

נפשך לאכל בשר בכל־אנת נפשך תאכל בשר: (כא) כי־יִרְחֶק מִמָּךְ הַמִּקְלוֹם אֲשֶׁר יִבְרַר ה' אֶל־הַיָּד לְשׂוֹם שְׂמוֹ שֶׁמֶ

שמות י"ב	במדבר ט'
(מג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כָּל־בְּנֵי־נֹכַח לֹא־יֹאכְלוּ בּוֹ: (מד) וְכֹל־עֶבֶד אִישׁ מִקְּנַת־כֶּסֶף וּמִלֵּתָהּ אֹתוֹ אֲזַי יֹאכַל בּוֹ: (מה) תּוֹשֵׁב וְשִׂכָר לֹא־יֹאכְלוּ בּוֹ	(ט) וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (י) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְהִי־הֵטֵמָא לִפְשׁוֹ אֹד בְּדֶרֶךְ רְחֻקָה לָכֵם אֹד לְדַרְתֵיכֶם וַעֲשֵׂה פֶסַח לָהּ:
	(יא) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֶרְבִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלוּהוּ: (יג) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טְהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וּנְקֻתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּיָּה כִּי קָרַב ה' לֹא הַקָּרִיב בְּמַעַדוֹ חֲטָאֵו יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא:
(מו) בְּבֵית אָחִיז יֹאכַל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ־בּוֹ: (מז) כָּל־עֵדֶת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ:	(יב) לֹא־יִשְׂאֲרוּ מִמֶּנּוּ עַד־בִּקְרָר וְעֵצִים לֹא יִשְׁבְּרוּ־בּוֹ כָּל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ:
(מח) וְכִי־יִגְוֹר אֶתְךָ גֵר וַעֲשֵׂה פֶסַח לָהּ הַמּוֹל לּוֹ כָּל־זָכָר וְאֲזַי יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכֹל־עַרְלֵי לֹא־יֹאכְלוּ בּוֹ (מט) תּוֹרָה אֹתָהּ יְהִי לְאֶזְרַח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם:	(יד) וְכִי־יִגְוֹר אֶתְכֶם גֵּר וַעֲשֵׂה פֶסַח לָהּ כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וְכַמִּשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֵׂה חֻקָּה אֹתָהּ יְהִי לָכֵם וְלִגֵּר וְלְאֶזְרַח הָאָרֶץ:

ולא ברעבתנות. דרכם של בני מלכים לאכול רק את המצוי, ולא לשבור עצמות ולאסוף כל פיסת בשר המחוברת לעצם או שחבויה היא בתוכה. זו ההנגדה לאכילה בחיפזון בעת היציאה ממצרים, שהרי האוכל בחיפזון אינו מסוגל להקפיד על נימוסיהם של האצילים ובני המלכים. לכן נתנה מצווה זו רק לקראת הפסח השני, הרי הוא 'פסח הדורות' הראשון.⁷

כשוכזו בספר שמות כל מצוות הפסח, צרפו אליהם גם את המצוות שנוספו בשנה השניה במדבר סיני. מצוות אלה נוספו כחידה חדשה לאחר סיכומו הראשון של פרק י"ב בפסוקים מ"א ומ"ב.⁸

שעלינו לה באותה שעה. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשתינו הדבר לעולם.

⁸ תופעה דומה מצינו בציוויי חג הסוכות בפרשת אמור (ויקרא כ"ג). גם שם מצינו סיום כפול לפרשת המועדות. הסיום הראשון בפסוק ל"ז, אֲלֵה מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר־תִּקְרָאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אֵשֶׁה לָהּ עֲלֵה וּמִנְתָה זָבַח וּנְסֻכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ, והסיום השני בפסוק מ"ד, וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מִעֲדֵי ה' אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. גם שם פרשנו שהקטע שנכתב לאחר הסיום הראשון, צורף למצוות החגים של פרשת אמור, למרות שקטע זה נמסר לעם רק בערבות מואב לקראת הכניסה לארץ. בקטע מתוארות מצוות חג הסוכות המחייבות רק את באי הארץ. משום השאיפה להכלה ולשלמות, צרפו מצוות אלה לפרק המועדות לאחר סיומו הראשון.

2. הציוויים המיוחדים בפרשת בהעלותך שהועתקו לפרשת בא

2.1 כל בן נכר לא יאכל בו

על פי האמור עומת משה בשנה השניה עם בעית הנכרים הערלים מקרב הערב רב, שהצטרף לעם היוצא ממצרים. לכן דווקא כאן מצווה משה לראשונה שהערל לא יוכל להקריב את הפסח. כאן גם מוסיף משה ואומר שעונשו של הנמנע מלעשות את הפסח הוא כרת.

2.2 ועצם לא תשברו בו

האיסור המיוחד שנוסף בשנה השניה הוא האיסור לשבור עצם. נראה שהאיסור נובע מהרצון לחוג את הפסח כבני חורין וכבני מלכים האוכלים בניחותא

⁷ פירוש זה שונה מגישת הבכור שור, הרואה באיסור לשבור עצם זכרון לאכילה בחיפזון, שכן דרכו של האוכל בחיפזון לאכול רק את הבשר שמסביב לעצם. וכך כתב בפירושו לפרק י"ב, (מו) ועצם לא תשברו בו: גם זה מפני חפזון, דאין דרך הנחפזין ללכת לשבור עצמות לאכול את המוח, אלא אוכל את הבשר מהרה וזורק את העצם, מפני שהוא נחפז.

פירושנו תואם את גישת ספר החינוך הרואה באיסור שבירת העצם דרך אכילה של בני מלכים. וכך כתב בפרשת בא מצוה טז, משורשי המצוה, לזכור ניסי מצרים, כמו שכתבנו באחרות. וגם זה גזעו מן השורש הנזכר, שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחילת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה

י"ב. סיכום

הקריאה הישירה בפרק י"ב בפרשת בא העלתה קשיים בחלוקת המצוות בין פסח מצריים לפסח דורות. קושי נוסף עלה מהקריאה של הסיום הכפול של הפרק.

גישת התמורות של רד"ץ הופמן, שמטרתה היתה ליישב את הסתירה שבין ציווי הפסח בפרשת בא לציוויים שבפרשת ראה, פתחה פתח לקריאה ישירה חדשה בפרק י"ב. כך יכולים היינו לקרא את הפרק ברצף ובהקשר פנימי ברור.

הסיום הכפול של הפרק נובע גם הוא מהתפתחות בהלכות הפסח. לקראת הפסח הראשון שחגגו בני ישראל במדבר בשנה שניה לאחר היציאה ממצרים, הוברר שנוצרו בעיות חדשות שלא עמדו בפני העם בהקריבם את הפסח במצרים. כל אלה חודשו בשנה השניה. כל אל צורפו להלכות הפסח שבפרשת בא, אך הצירוף נעשה כתוספת לפרק, כדי ללמד שמקורן של המצוות הנוספות, הוא בשנה השניה לצאתם.